

"ERMENİ KIZI TÜRKÜSÜ" NÜN YENİ BİR VARYANTI

Yrd. Doç. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK

Din ve dil farkından ötürü yabancılarla ilişkiler halk edebiyatının en çekici konularından birini oluşturur. Bu konuyu ele alan türlerde, genellikle dolaylı da olsa özkültürün yüceltildiğini görmemiz mümkündür. Bu yüceltme daha çok yabancı olanın aşağılanması biçiminde karşımıza çıkar. Bu nedenle, halk edebiyatı türleri üzerinde yürütülen etnik araştırmalar, örneğin bir efsanede anlatılanları tersinden yorumlama yoluna giderler (bkz. örn. Skjelbred 1990). Ancak bu sayede halk karakterolojisi üzerine görece sağlıklı sonuçlara varılabilir.

Bu tip araştırmalara malzeme olacak türlerin seçiminde büyük bir özen gösterilmesi gerektiği açıktır. Özellikle atasözlerinin bu amaçla kullanılamayacağı, en azından kullanılmasının son derece zor olduğu ortaya konmuş (Rörich - Mieder 1977, 70-72); şimdiye dek girilen denemeler ise gariplikler koleksiyonu olarak nitelenmiştir (fanatik bir örnek için bkz. Qıdıroglou 1987). Halk psikolojisinin ve karakterinin anlaşılmasında sanyorum efsanenin (örn. bkz. Rayman 1992, s.26-28) yanısıra, efsanelere akrabalığı çok yakın olan destan-türkülerin incelenmesi ilginç sonuçlar verebilir. Yeni bir varyantını vereceğimiz "Ermeni Kızı", kültür tarihimiz açısından önemli bir belge sayılabilecek bir türkü-müzdür (bkz. Öztürk 1991, 1993).

"Ermeni Kızı" türkü, şimdiye kadar 12 kez tespit edilmiş ve Orta Anadolu ile Kars ve Erzurum civarında (buralardaki varyantların özellikle Kerem ile Ash hikayesinden etkilendiği düşünülebilir; Duymaz 1992, 425) yayılmış görün-

mektedir. Yeni varyantın alındığı kaynak kişinin doğum yeri (Yozgat), gerekse derleme yeri (Ankara/Mamak) bakımından türkü, bilinen yayılma sahası içinde kalmıştır. Üç bölümlü yapıyı koruması da diğerlerine göre pek değişikliğe uğramadığının bir göstergesidir. Diğer varyantlar da bulduğumuz bu yapıyı kısaca görelim (bkz. Öztürk 1994, 129, 160-171):

1. Giriş bölümü (tek bent):

Karşılaşma sahnesini anlatır.

Türk halk türkülerinde sıkça kullanılan "...çaktım..." söz kalıbı, çoğunlukla türkü kahramanının yaşadığı, kendini güvenlikte hissettiği bir yerden veya mekandan dış dünyaya açılması, dolayısıyla yeni, beklenmedik olaylarla karşılaşması sinyalini verir. Aynı zamanda, bu türküde olduğu gibi, bir sınır aşma haberi de içermektedir; yaşadığı yerden ayrılan Türk genci, bir "gâvur kızı"na -dinden dönecek derecede- gönlünü kapmıştır.

2. Söyleşme bölümü

(3 ila 11 bent): Problemin

çözümünün gecikmesi.

Bu bölümde esasen Ermeni kızının ikna edilmesi değil, daha çok "din değiştirme olayının zorluğunun dile getirilmesi söz konusudur. Çünkü söyleşme bentlerinde Ermeni kızı hiç bir sözün altında kalmaz, her şeye gerekli karşılığı verir. Dolayısıyla bu bentlerde kıza teklif edilen avantajlar, ana problemin yanında hep ikinci planda kalır. Ana problem ise Ermeni kızının müslüman olma-

sıdır. Kavuştak dizeleri, ki Türk halk türküsünün en karakteristik yönüdür, bunu çok güzel yansıtmaktadır.

...
Dönmez misin de gevurun kızı
dinime?

...
Var get oğlan, var get dönmem
dinine?

Din değiştirmenin ne kadar zor olduğunun, iki taraf da farkındadır. Türk gencinin samimi önerisi : "Sen müslüman olmasan da, ben olayım Ermeni", ve Ermeni kızının buna verdiği karşılık: "Müslümanın Ermeni olması da biraz güç olur" bunu göstermektedir.

Türk gencinin işte bu önerisi, bir hoşgörü örneği olarak değerlendirilmelidir. Diğer bir varyantta (Esen 1986, Nr. 4) İncil'i Kur'an'ı okuyup, doğru olanı bulma isteği de bu hoşgörü anlayışının bir başka yönüdür. Yabancı paralel metinlerde (örn. Alman "Schöne Jüdin" - Yahudi Kızı türküsü -; Erk-Böhne 1925, Nr. 98 ve Yunan "Judenmädchen"; Aridas 1987, Nr. 268) seven genç kendi dininden hiç taviz vermez ve kızın sonu hüsrandır.

3. Sonuç bölümü (1 ila 2 bent):

Din değiştirme sahnesi:

Söyleşme bölümünün gelişmesinden, türkünün açık sonla biteceği izlenimi edinmemize (çünkü kız gencin her öneri ve iddiasını yerinde karşılıklarla geçersiz kılmaktadır) rağmen, diğer varyantların çoğu gibi buradaki de uzlaşmayı bitmektedir. Bu uzlaşmayı doğuran ifadeler sondan bir önceki bentte yer alıyor:

Adımı sorarsan da Ali'dir Ali,
Dinimi sorarsan Muhammed dini
Canı gönülden de seviyorum seni,
Dönmez misin de gevurun kızı dinime?

Artık genç, Ermeni kızına söz yetiştiremeyince, isteğini doğrudan dile getirmek zorunda kalıyor. Başka açıdan, halk şiiri, genç bu doğrudan ifadeyi söyleyene kadar söyleşmede Ermeni kızına

üstünlük tanımaktadır. Böylece Ermeni kızı her hangi bir nedenle değil, ikna olduğu için İslâmı seçmiş olmaktadır, çünkü dindar bir insan açısından "Ali, Muhammed, İslâm, Kâbe" vs. gibi kavramlarla yeteri kadar gerekçe ortaya konulmuştur. Öyle ki kızın söyleyecek başka bir sözü kalmıyor:

...
Bu sözlerin de kâr eyledi canıma,
Allah'ın emriyle de işte döndüm
bende senin dinine.

SONUÇ

Karakter araştırmasına uygun olduğuna inandığımız türkü-destanlarımızdan olan "Ermeni Kızı" türküsünün burada ki varyantında da görüyoruz ki, Türk insanı, farklı dinden olanlara karşı her hangi bir küçümseme ile yaklaşmamakta, eşitlikçi bir yaklaşımla inandırma, ikna etme yolunu seçmektedir. Kendi dinini karşı tarafa önerirken, öbür dinin sınanmasını da bir seçenek olarak ortaya koyabilmektedir. Din değiştirme olayının ne kadar zor olduğu ise, söyleşme bölümünde çok zarif bir şekilde yansıtılmaktadır. Bu türkümüzü, hoşgörü anlayışımızın yansıdığı bir belge olarak görmemiz gerekiyor.

"ERMENİ KIZ"

Bir zamanlar Anadolu'da, İstanbul'a bir çocuk çalışmaya gider. Çalışır, malıdır. Derken o orada o mahallede Ermeniler varmış. Ermenilerin de çok güzel bir kızı varmış. Bu kıza da bu aşık olur. Bir türlü yanına yanaşamaz, konuşamaz. Derken neticede bir gün çayda mı, bir yerde karşılaşıyorlar. Kızla böyle düzgün konuşamıyor. oğlan çok tutkun olduğu için, epeyden takip ettiği için hemen alıyor:

İstanbul'dan çıktım derya yüzüne,
Rast geldim de bir Ermeni kızına;
Yeme, içme de bak yavrunun yüzüne,
İmana gel gevurun kızı imane!
Dönmez misin de gevurun kızı dinime?
diyor.

Kız da bakıyor ki, oğlan kendine tutkun cevap veriyor:

Eğri biter de bizim elin söğüdü,
Ben gelirken yaprakları göğüdü.
Kırıldı mı da Ermeninin yigidi?
Var get oğlan, a wet dönmem çinine.

Alıyor oğlan:

Dolamaçtan dolamaça yolun olayım,
Kurulu bahçende de gülün olayım.
Sen gelin ol da, ben de yarin olayım,
Dönmez misin de gevurun kızı dinime?

Alıyor kız:

Dolamaç dolamaç yol eksik değil,
Kurulu bahçemde de gül eksik değil.
Ben gelin olunca da elde yar eksik değil,
Var get oğlan, var get dönmem dinine.

Alıyor oğlan:

İstanbul'dan gelse de güzellerin fermanı,
Aramızı bozan memleketin yalanı.
Sen müslüman olmasan da, ben olayım
Ermanı,
Dönmez misin de gevurun kızı dinime?

Alıyor kız:

Demirciler de demir döğer tunç olur,
Kocalar da haca gider hacı olur.
Müslümanın Ermanı olması da biraz güç
olur,
Var get oğlan, var get dönmem dinine.

Alıyor oğlan:

Adımı sorarsan da Ali'dir Ali,
Dinimi sorarsan Muhammed dini.
Canı gönülden de seviyom seni,
Dönmez misin de gevurun kızı dinime?

Ve bu şeylerden bakıyor ki oğlan samimi, demek ki Allah da yazmış. Kız da son türküsünü alıyor:

Adımı sorarsan da Çakır Emine,
Bu sözlerin de kâr eyledi canıma
Allah'ın emriyle de işte döndüm ben de
senin dinine,
Allah'ın emriyle de gel gir koluma, işte
döndüm senin dinine.

Bunlar sonunda evleniyor. Onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine.

Derleyen: Adife Bilir

Der. Yeri: Ankara / Mamak

Der. Tar.: 21.01.1989

Kaynak Kişi: Dursun Bilir, Yozgat - 1947 doğumlu.

Türküyü büyüklerinden öğrenmiş.

(Bu türkü, Bant kaydı olarak Selçuk Üniversitesi, Türk Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi arşivinde - bkz. Dosya 2- bulunmaktadır. Transkripsiyon, bizzat derleyici tarafından yapılmıştır. Malzemeyi değerlendirmemize müsaade etmelerinden ötürü Sayın Başkan, Dekan Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na teşekkürü borç biliyorum.)

BİBLİYOGRAFYA

Ahmet Şükrü Esen: Anadolu Türküleri (Yay.: Pertev Naili Boratav ve Fuat Özdemir), Ankara 1986.

Ali Duymaz: Kerem ile Aslı Üzerine Mukayeseli bir Araştırma, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 1992.

Ali Osman Öztürk, Das Türkische Volkslied als sprachliches Kunstwerk, Peter Lang Verlag, Bern 1994.

Ali Osman Öztürk: "Eine Parallele zur 'Schönen Jüdin?'. Jahrbuch für Volksliedforschung 36 (1991), s. 98-105). Bu yazının Türkçesi için ve varyantların dökümü için bkz. A.O. Öztürk: "Ermeni Kızı Türküsü ve Almanca Paraleli", Milli Folklor 3 (19) (1993), s. 27-32.

Ann Helene B. Skjelbred: "The Turks in Norway. Narratives and Function or Stereotypes in a Historical Setting". Fabula, Bd. 31 (1990), s. 64-69.

Georgios Aridas (Hg.), Vierzig Pallikaren, die ziehen zur Stadt hinaus. Neugriechische Volkslieder, Verlag Philipp Reclam Jun., Leipzig 1987.

Hayrettin Rayman: "Erzurum Efsanelerinde Gayri Müslimler". Milli Folklor 2 (14), (1992), s. 26-28.

Ludwig Erk - Franz Magnus Böhme, Deutscher Liederhort, 2. Aufl., Leipzig 1925.

Lutz Röhrich - Wolfgang Mieder, Das Sprichwort, Sammlung Metzler, Bd. 154, Stuttgart 1977.

Poulos Qıdıroglou: Etnologikoi problématismoi apo tén tourkiké kai tén elleniké poroiomiologie, Atina 1987. Kitabın tanıtımı için bkz.: Ali Osman Öztürk: "Türk Parömiyolojisi Üzerine Yunan Düşünceleri". Milli Folklor 2 (9), (1991), s.49-50.